

AHMAD A'ZAM HIKOYALARIDA KINOYANING AKS ETISHI

Nafisaxon Sulaymanova

ToshDO'TAU 1-bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada badiiy tahlilning eng muhim unsurlaridan biri bo'lgan kinoyaning badiiy asardagi o'rni va ahamiyati yoritildi. Obyekt sifatida Ahmad A'zamning "Kichik ilmiy xodim Hamdamov", "Odamning olasi", "Noinsof Muso", "Almisoqdan qolgan Karim" hikoyalari olindi. Ushbu tadqiqotda muallifning o'ziga xos kinoyaviy badiiy uslubi imkon qadar yoritib berildi.

Kalit so'zlar: kinoya, obraz, ideal, fantasmagoriya, ko'povozlilik.

Annotation

This article sheds light on the role and significance of irony, one of the most important elements of artistic analysis, in a work of art. The objects were Ahmad Azam's stories "Small researcher Hamdamov", "A human being", "Dishonest Musa", and "Left over from almonds Karim". In this study, the author's unique ironic artistic style was highlighted as much as possible.

Keywords: irony, image, ideal, phantasmagoria, polyphony.

So'nggi yillarda dunyo adabiyotshunosligida kinoya va uning badiiy vositalari olimlar tomonidan jiddiy o'rganilmoqda. Kinoyaviy badiiy modusda ijod qilish, ayniqsa XX asr dunyo adabiyotida asosiy uslubga aylandi. Rus yozuvchisi M. Bulgakovning "Usta va Margarita", "It'yurak", yahudiy yozuvchisi E. Sevelaning "Samolyotni to'xtating, tushib qolaman" kabi asarlarida kinoya, istehzo, kesatiq, ramz, ko'povozlilik, magik realizm, fantasmagoriya kabi usullaridan mahorat bilan foydalanilgan. O'zbek adabiyotida ham Erkin A'zam, Ahmad A'zam, Luqmon Bo'rixon, Shoyim Bo'tayev nasrida kinoyaning o'ziga xos ko'rinishlari uchraydi. Adabiyotshunoslik lug'atlarida kinoyaga shunday ta'rif beriladi: Kinoya — bu uslubiy vosita; ma'qullagandek yoki rizo bergandek bo'lib, rad etish, istehzoli kulish. Kinoyada so'z yoki ifoda nutqda asl ma'nosiga teskari, hatto uni rad etuvchi

International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health

Hosted online from Jakarta, Indonesia

Website: econfseries.com

30th June, 2025

mazmun kasb etadi. Kinoya uslubiy vosita sifatida majoziy soʻzlar orqali piching va istehzoni ifodalaydi. Komiklikning bir turi boʻlgan kinoyada kulgililik jiddiylik niqobi ostiga yashirinib, oʻzida soʻzlovchidagi ustunlik yoxud gumonsirash tuygʻusini aks ettiradi. Kinoya obyektga chetdan turib nazar tashlash natijasida yuzaga keladi. Boshqacha aytganda, kinoya obyektga chetdan, tashqaridan baho berish vositasidir.

Yozuvchi Ahmad Aʼzamning dastlabki kitobiga kirgan “Odamning olasi” nomli hikoyasida artistlikka moyil, vaziyatga qarab turli rollarni ongli ravishda oʻynay oladigan, atrofdagilar xatti-harakati, ruhiyatini boshqara olishga qodir qahramonga nisbatan muallif simpatiyasini sezish qiyin emas. Biroq A. Aʼzam mazkur hikoyasini keyingi kitobiga kiritishni maʼqul koʻrmadi – yozuvchi “Odamning olasi” yozilgan paytdagi ijodiy pozitsiyasidan voz kechdi. Sherqoʻzi – halim odam, ammo hamma hayiqadi. Shu sababmi, oʻgʻli Sulton uylanish orzusi borligini onasi orqali otasiga bildiradi. Sherqoʻzidagi “artistizm” oʻgʻlining uylanish xohishi oʻrtaga chiqqanda avj pallasiga yetadi. Aytishga oson-u, xotin olishning oʻziga xos gʻalvalarini kulgili tarzda tasvirlab beradi, undan koʻra ilm-hunar oʻrganishning foydasini koʻrsatadi. Syujet davomida Sulton va amakisi Muso oʻrtasidagi ziddiyat yaqqol koʻzga tashlanadi: yosh, ammo uylanish maqsadidagi jiyan va yoshi oʻtgan, ilm yoʻlida uylanishni ortga surib kelayotgan amaki. Sherqoʻzining bu ikki holatga ham munosabati ijobiy emasligi hikoya davomida anglashiladi.

Bundan farqli ravishda, “Kichik ilmiy xodim Hamdamov”, “Almisoqdan qolgan Karim”, “Noinsof Muso” hikoyalari qahramonlari kinoyaviy pozitsiyaga ozmi-koʻpmi qalb dramasini boshdan kechirgan holda keladilar: Hamdamov ichi va tashi oʻrtasidagi ziddiyatdan oʻzi ham bezib charchab ketadi (“Koʻnglida boshqa gap-u, tilida...”), “Noinsof Muso”ning qahramoni “odamlilik”kacha yana qancha “loy kechishi” kerakligi haqida oʻylaydi, “koʻngli oʻlganidan” norozi Adhamning Karimga tushunarsiz ichki dardi bor. Ushbu hikoyalarda roviy voqelik ustidan, qahramon atrofdagilar ustidan kinoya qiladi, qahramon baʼzan oʻz-oʻziga kinoya qiladi. Shunga koʻra, muallif gʻoyaviy-badiiy niyatidan kelib chiqqan holda bir asar davomida kinoya subyekti ham oʻzgarib turadi. “Kichik ilmiy xodim Hamdamov” hikoyasida muallif kichkina odamlarga xos jihat – oʻzi uchun qolip yasab olib, shu qolipdan chiqmay yashash odati ustidan kinoya

International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health

Hosted online from Jakarta, Indonesia

Website: econfseries.com

30th June, 2025

qiladi. Hamdamov institutda baobro‘, ilmi odam, ammo ko‘chadagi bezorilar uchun hech kim. Hamdamovning o‘zida tashqi olamga nisbatan qarama-qarshilik bor. “Ma’suda esa uni hech kimdan qo‘rqmaydi deb o‘ylaydi. O‘tirishda qo‘polroq hazil qilgani uchun Halimovni urmoqchi bo‘lganida, Ma’suda uni xonasiga qamab, bir soatcha avrab, tinchitgan edi...” Demak, Hamdamov “qo‘rqmaydi” emas, qo‘rqmaydi deb o‘ylashlarini istaydi, aslida kimnidir urish uning xayoliga ham kelmagan, shu paytgacha birov bilan mushtlashmagan ham. U o‘zini kuchli, qaysar, qo‘rqmas qilib ko‘rsatishga, shu bilangina kifoyalanishga o‘rganib qolgan, bu xislatlarning real isbotini ko‘rsatish zarurati tug‘ilganida esa nima qilishini bilmay dovdorab qoladi. Shunga ko‘ra, muallif nima uchun Hamdamov xarakterini boshqa jiddiyroq, ijtimoiy jihatdan muammoliroq vaziyatda, masalan, boshlig‘i bilan to‘qnashuvda emas, nihoyati ko‘chadagi jizzaki o‘smirlar bilan tortishuvda ko‘rsatishni ma’qul ko‘rganligining sababini tushunish mumkin – Hamdamovdagi kichkina odamlilik muhitning ta’siri, tazyiqi tufayligina emas, u shunchaki o‘zidagi insonlik “men”ini qadrlay olmagan, uni ko‘rsatishga intilmayotgan odam. Muallif kinoyasi qahramon xarakterining ayni shu jihatiga qaratilgan. Qahramon aytmoqchi bo‘lgan gapi o‘rniga boshqasini aytadi, o‘ylagani o‘rniga boshqa ishni qiladi, shu sabab unga nisbatan muallif kinoyasi kuchayib boraveradi.

Hamdamov chetdan qaraganda go‘yo o‘zidan, hayotidan qoniqadigan, kundalik mayda-chuydalardan baland turadigan, qadr-qimmatini biladigan odamdek gavdalanadi. Biroq parchadagi muallif kinoyasini (“bezorilik, mushtlashish ilmi”, “ilmiy jasorat” “kundalik, mayda-chuyda jasorat”) e’tiborga olsak, Hamdamov bu mulohazalarni o‘z holatini oqlash, o‘zini yupatish uchun aytayotgani anglashiladi. Shu tarzda hikoyaning nomi ham ikkiyoqlama, kinoyaviy ma’no kasb etadi: kichik ilmiy xodim Hamdamov. Hikoya davomida biror o‘rinda qahramonning ismi berilmaydiki, bu ham uning o‘zaro munosabatlarda o‘z insonlik “men”iga emas, balki kichkina bo‘lsa ham rasmiy o‘rniga ko‘proq tayanishi, ishonishiga kinoyaviy ishora qiladi.

Kinoyaviy munosabat yetakchilik qiladigan asarlarda har qanday hamdardlik ham, muallif nigohining qahramon nuqtai nazari bilan birlashib ketishi ham bilib bilmaslikka olishdan iborat bo‘ladi. Ya’ni kinoya hamisha ikkita nigoh, ikkita nuqtai nazar orqali ifodalanadi, biri tasdiqlayotganni ikkinchisi inkor qiladi, biri ichdan,

International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health

Hosted online from Jakarta, Indonesia

Website: econfseries.com

30th June, 2025

ikkinchisi tashqaridan (yoki aksincha) kuzatadi. Ba’zan esa har ikkala nuqtai nazar ham to’laligicha mukammal emasligidan kinoyaviy effekt yuzaga keladi. Adibning “Almisoqdan qolgan Karim” hikoyasida xuddi shu jarayonni kuzatish mumkin.

Hikoya syujetida garchi Karimning Mohbib-Mabiyiga sevgi izhor qilish voqeasi markaziy o’rin tutsa-da, syujet voqealari davomida Karim – Adham zidligi yaqqol ko’zga tashlanadi. Karim Adhamning realist, uddaburon, mug’ombirligiga havas qiladi, o’zi nega bunday emasligidan eziladi. Bu ziddiyat asnosida muallif kinoyasi Karimga qaratiladi, Adham esa bu borada deyarli muallif pozitsiyasiga yaqin turadi. Bu bir qarashda shunday. Aslida esa muallif va Adham nuqtai nazarini mutlaq bir xil deb bo’lmaydi. Karimga munosabatda Adham nuqtai nazari muallif uchun qahramondan chetlashish vositasi bo’lsa, Adhamga munosabatda muallif undan bir pog’ona balandroqdan qaraydi – bu orqali qahramon hayotiy pozitsiyasining cheklanganligini ko’rsatadi. Karim yolg’onda yashayapti, Adham esa reallikda yashay olmayapti – har ikkalasi ham muallif uchun ma’qul holat emas.

Yozuvchi “Noinsof Muso” hikoyasida esa mayda o’g’rini tutish jarayonida o’zi ham maydalashib ketganini his qilgan Musoga kinoyaviy munosabatda bo’ladi. “Dunyodagi hamma katta narsa maydadan ulg’ayadi. Lekin Muso kattadan maydalashib ketyapti”. Muso – o’zi yaxshi yigit, ammo shoshqaloq, o’yingaroq, laborantlik maoshi kamligidan haligacha otasidan pul so’raydi, yetmaganiga hamkasblaridan qarz ko’taradi. Muso hikoya syujetida nima uchun “noinsofligini” o’zi ham bilmaydi, o’g’rilikda hatto o’zidan gumon qilishni boshlaydi. “Yana kim biladi, katta ishlar o’z yo’liga – katta odamlar zimmasida, lekin shunaqa maydachuyda hodisalarda Musoga o’xshagan o’yingaroqlarning vijdoni taskin topmay, hovliqib yurishi ham kerakdir – eshagiga yarasha tushovi-da; olamshumul ishlar qo’lidan kelmaganidan keyin jilla qurmasa, arziyas narsalardan ko’z yumishmasin. Yana shunday maqol ham bor: “O’g’rilik ignadan boshlanadi”. To’g’rilik-chi?” E’tibor berilsa, hikoyada muallif masalani deyarli ochiq qoldiradi – kinoyaning har qanday pozitsiyani oxirigacha ma’qullamaslik xususiyati faqat qahramonlarga munosabatdagina emas, balki yozuvchining o’z nuqtai nazariga munosabatida ham kuzatiladi: o’g’rilik ignadan boshlanar ekan, to’g’rilik ham mayda, arziyas narsalardan boshlanmaydimi?!

International Conference on Medical Science, Medicine and Public Health

Hosted online from Jakarta, Indonesia

Website: econfseries.com

30th June, 2025

Yuqorida ko‘rib o‘tilgan hikoyalar voqelik va qahramonga munosabat hamda syujet-kompozitsion xususiyatlariga ko‘ra yozuvchining latifanamo tipdagi asarlari bo‘lib, deyarli bir davrda yaratilgandir. A. A‘zamning keyingi asarlari – “Bu kunning davomi”, “Asqartog‘ tomonlarda” qissalari hamda “O‘zim bilan o‘zim” turkumiga kirgan novellalaridagi kinoya yozuvchi ijodiy tadrijida yangi bosqichga ko‘tarilganidan darak beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Eshonqul N. O‘ziga o‘zi gapirayotgan odam / O‘zAS.- 1999.- 2 iyul.
2. Shukurova B. Yangi o‘zbek nasrida kinoyaning badiiy talqini.
3. Sheraliyeva M. Ahmad A‘zam hikoyalarida kinoya. 2013.
4. Hayitova L. Ahmad A‘zam asarlarida obrazlar tasviri. 2021.